

ISBN 978-86-82873-16-7

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ШЕЗДЕСЕТ ГОДИНА
ИНСТИТУТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК
С А Н У

ЗБОРНИК РАДОВА II

Уређивачки одбор:

др Гордана Јовановић, редовни професор, др Александар Лома, дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ, др Слободан Реметић, дописни члан АНУРС, др Стана Ристић, научни саветник, др Срето Танасић, научни саветник

Главни уредник:

Срето Танасић

БЕОГРАД
2007

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41(082)

ШЕЗДЕСЕТ година Института за српски језик САНУ : зборник радова II / уредник Срето Танасић. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2007 (Београд : Чигоја штампа). 223 стр. ; — 24 cm

Тираж 350. — Напомене и библиографске референце уз текст. — Библиографија уз поједине радове.

ISBN 978-86-82873-16-7

1. Танасић, Срето [уредник]

а) Српски језик — Зборници

COBISS.SR-ID 145325836

Рецензенти:

др Марта Бјелетић, виши научни сарадник, др Гордана Јовановић, редовни професор,
др Александар Лома, дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ,
др Слободан Реметић, дописни члан АНУРС, др Стана Ристић, научни саветник,
др Срето Танасић, научни саветник

Секретари редакције:

мр Владан Јовановић

Марина Спасојевић

Израду и штампање финансирало је Министарство науке Републике Србије.

Издаје:

Институт за српски језик САНУ, Буре Јакшића 9

Коректура:

мр Владан Јовановић и Марина Спасојевић

Припрема за штампу:

Давор Палчић (palcic@eunet.yu)

Штампа:

ЧИГОЈА ШТАМПА

Београд, Студентски трг 13

chigoja@eunet.yu

www.chigoja.co.yu

Тираж

350

САДРЖАЈ

Предговор	7
Радови	
Ружица Бајић: <i>О православним израцима у Речнику Мајнице српске и Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ</i>	9–20
Марија Вучковић: <i>Глагол оћузнути 'ослабити, омршавити; оронутти; омлохавити' — јужнословенски дијалектизам или континуантисл. основе *rylz-?</i>	21–33
Мирјана Гочанин: <i>О именима близанаца</i>	35–43
Марија Ђинђић: <i>Турцизми у седамнаестом тиму Речника САНУ</i>	45–51
Ненад Ивановић: <i>Принципи формирања и организације корпуса Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (у периоду од 1853. до 1953. године)</i>	53–78
Владан Јовановић: <i>О неким лексемама са оштитим појмовним значењем 'гледати, поспитати' и њиховој лексикографској обради</i>	79–85
Марина Јуришић: <i>Неке акценатске занимљивости из ичињских села</i>	87–95
Наташа Марковић: <i>Преглед Вукове граматичке терминологије</i>	97–108
Милица Марјановић: <i>Ејноними са негативном експресивном конотацијом</i>	109–118
Драгана Настановић: <i>О акузативу једине неких именица мушког рода прве деklinационе врсте</i>	119–127
Веселин Петровић: <i>Зоонимски систем Горњих Ситрањана (код Пријепоља)</i>	129–137
Мирјана Петровић: <i>Неки проблеми у проучавању лексике свадбених обичаја</i>	139–145
Драгана Радовановић: <i>Преношење акцената на проклитику у говору Ваљевске Колубаре</i>	147–168
Данијела Радоњић: <i>О једном сегменту Вукове војвођанске лексике у Речнику САНУ</i>	169–176
Ана Савић-Грујић: <i>Географски распоред двеју фитонимских лексема у иризренско-шимочким говорима (клиј, окомак)</i>	177–189

Прикази

Наташа Вуловић: <i>Уз седамнаестџи џом Речника САНУ</i>	191–194
Бранкица Марковић: <i>Миодраг Јовановић, Говор Пашићровића</i>	195–202
Бојана Мојсиловић: <i>Рајна Драгићевић, Лексикологија срџског језика</i>	203–208
Марина Спасојевић: <i>Бојана Милосављевић, Форме учџивосџи у срџском језику</i>	209–211
Данијела Станић: <i>Иван Клајн — Милан Шийка, Речник сџраних израза и изрека</i>	213–217

Хроника

Виктор Савић: <i>Сџандардизовање сџаре ћирилице и њено регистровање у Уникоду</i>	219–223
---	---------

ISBN 978-86-82873-16-7, p. (213–217)
УДК 811.163.41'374.2'373.45(049.32)
2007.

Иван Клајн — Милан Шипка, *Страни изрази и изреке*,
Популарна лингвистика, Прометеј, Нови Сад, 2007.

Ових дана обрадовала нас је књига два компетентна стручњака за кодификацију и нормативизацију стандардног српског језика, Ивана Клајна и Милана Шипке. Ово је књига која својим дискретно сладуњавим корицама, модерног и примамљивог изгледа лепи за себе поглед радозналца који завири кроз излог књижаре. Поменути енциклопедија је збирка правних норми, максима, сентенца, афоризама и др. израза преузетих из латинског, грчког и савремених европских језика. То је ближе тумачење наслова књиге *Страни изрази и изреке*, изашле у едицији *Популарна лијерајтура* издавачке куће Прометеј, аутора Ивана Клајна и Милана Шипке, твораца *Великог речника страних речи и израза*.

Збирка се састоји од пет поглавља: I Предговор, II Списак скраћеница и симбола, III Страни изрази и изреке, IV Индекс изрека према врсти и садржају и под V Подаци о ауторима изрека.

Већ у Предговору ова два аутора подвлаче да је сврха ове књиге да буде један од извора за обогаћивање културе говора у јавној и писаној комуникацији свакога коме је стало до богатства и лепоте властитог језичког израза. Циљне групе за које аутори пишу ову књигу су „они који се припремају за живот (ђаци и студенти), а поготову за оне којима је говор битан елемент професионалне активности: наставницима, новинарима, публицистима, адвокатима, и осталим стручњацима у области правне праксе, затим пропагандистима, политичарима, дипломатама, проповедницима, војним старешинама“ (стр. 7).

Поред правних, научних, књижевних, музичких и др. термина у општем оптицају, чије место у овом приручнику не треба додатно објашњавати, ту су се нашле оригиналне мисли, цитати великана као што су Платон, Аристотел, Архимед, Тацит, Цезар, Цицерон или стихови знаменитих књижевника као што су Хорације, Овидије или Данте, Шекспир, Русо, Рабле и Гете.

Да би модерном читаоцу олакшали разумевање, осавременили и актуелизовали употребу одабраних израза и изрека, аутори су одговарајуће сентенце тематски и мотивски класификовали и додатно објаснили њиховим тумачењем. Аутори напомињу да је „уз изворне изразе, штампане латиницом, у косим заградама дата ћириличка транскрипција, тј. њихов приближан изговор, потом дослован превод, често и са широким објашњењем значења или указивањем на одговарајуће наше изразе и изреке (народне пословице и сл.)“.

Како је настала ова књига? Као што смо раније рекли — из страница *Великог речника*. По строгим речничким критеријумима изреке не би требало да уђу у општи речник страних речи, али су консултанти вешто приметили да би правилна употреба израза и изрека имала изузетан образовни и културни значај. Њихова намера је да, почев од другог издања Речника, мудре максиме, изразе и изреке постепено узимају из речничке грађе и селекују у засебну књигу, а њихово место да надоместе новим речничким одредницама.

Шипка и Клајн, између осталог, овом књигом читаоцима поручују: *Quot linguas culles, tot hominess vales!* или Колико језика знаш, толико људи вредиш! Али није довољно свој језички трезор напабирчити латинским изрекама, анегдотама знаменитих мудраца или стиховима књижевних генија. Битно је из духовног резервоара извући одговарајућу мисао и прикладно је уклопити у говорни или писани контекст.

Најпопуларнија крилатица оних уметника који мисле да је употреба латинских изрека на страницама њихових текстова у потпуности „in“ и „cool“, а да притом нису ни свесни да ризикују да испред себе могу понети латински префиксоид „псеудо-“ је: *Ars longa vita brevis*. Употреба јој је толико излизана да је не треба додатно објашњавати. Знају Клајн и Шипка да данашњи постмодернисти воле да цитирају Сенеку или Хорација, па им овом приликом помажу у избору. О бесмртности поезије говори и Овидијев стих: *Carmina mortem carent* или Песме су бесмртне. Аутори не спутавају уметничку слободу, али наглашавају Хорацијево да „постоји мера у стварима“ или *Est modus in rebus*.

Нису само уметници склони да употребљавају латинске изреке. Ту су и наши политичари који после вишечасовних дискусија знају да улазе у проблематику „in medias res“ (у центар ствари), а поједини са политичке позорнице смело ускликују како су се пели кроз живот „*Per aspera ad astra*“.

На крају књиге можемо наћи индекс изрека по садржају, па тако поред сваке тематске целине или карактерне особине налазимо пагиниране изреке које се односе на тражени мотив. Тако, ако желите у

индексу да пронађете изреку која се односи на *несрећу* и одаберете бр. 116, у садржају ћете наићи на латинску изреку: *Calamitas nulla sola* или Ниједна несрећа не долази сама. А ако желите нешто да научите о *срећи* и *илеменијим особинама*, у индексу пронађите бр. 92 и прочитаћете пословицу: *Beatus, non qui habet quae cupit, sed qui non cupit quae non habet* или Није срећан онај који има шта жели, него онај ко не жели оно што нема. О томе како гносеолошки досегнути до феномена среће говори и Вергилије: *Felix qui potuit rerum cognoscere causas* или на нашем преводу: Срећан је онај који може упознати узроке ствари-ма. Максима добро позната заљубљенима је: *Fortuna caeca est* или Срећа је слепа.

Кад већ говоримо о *љубави*, ту је и Вергилијева мисао: *Omnia vivat amor* или Љубав све побеђује. Њој сродна је и *Gratia gratiam parit*, која у дословном преводу гласи: Милост рађа милост, а у нашој употреби је и: Љубав изазива љубав.

Где је љубав, ту је и *лејоша*: Естетска, а и они уметници који уз себе не носе горе поменути префиксоид, сигурно знају за енглеску максиму: *Beauty is in the eye of the beholder* или Лепота је у оку посматрача. Изрека нам сугерише да нема апсолутне лепоте, а то је знао и Шекспир када је своју идеалну лепоту спознао само у Хамлетовом „умном оку“. Међутим, Хамлет зна и да каже: *Frailty, the name is woman* или Слабости, име ти је жена. Није Шекспир први приметио да је женска лепота порив за грех, али и порив за песничку инспирацију.

С обзиром на то да су аутори књигу писали за „оне који се припремају за живот, тј. ђацима и студентима“, ту се могу наћи и њима корисни савети: *Nemo nascitur artifex* или дословно: Нико није рођен као уметник, а код нас: Не учимо за школу, него за живот. Педагошко-васпитну улогу књиге наглашава и максима: *Discere non est vitiosum, sed ignorare* или Није срамота учити, него не знати. А ту је и чувено Сократово: *Scio me nihil scire* (Знам да ништа не знам).

Сенека стоички смирено с питањем: Шта је смрт: крај или прелазак (на други свет)? или у оригиналу: *Mors quid est: aut finis, aut transitus?*, отвара врата модерним егзистенцијалистичким поимањима судбине. За Сенеку *срп* је нужност и због тога не треба жалити за злохутом судбином, када смрт закуца на врата јер „Бојати се смрти страшније је него умрети“ или у оригиналу: *Mortem timere crudelius est quam mori* јер „Ко се родио мора и умрети“ (*Cui nasci coutingit, mori restat* — Сенека).

Стари Грци и Римљани су доста размишљали о спиритуалном феномену „*animus*“ = лат. *дух, душа*. Та њихова разматрања овог феномена се нису кретала само на филозофском пољу на релацији монизам —

Платонов дуализам, већ су нашли одраза и на језичко синтагматском плану. У овој збирци налазимо занимљиве синтагматско-синтаксичке деривате као што су: *animo causa* — због душе, тј. ради душевне насладе, задовољства, *animo deliberato* — с предумишљајем, *animus posidenti* — намера запоседања, *animus differendi* — намера одбране, *animus fugandi* — намера крађе, *animum occidendi* — намера убиства.

А *propos* фр., тј. с тим у вези, или у погледу (тога) можемо навести и Вергилијеву мисао: *Animus meminise horret* или Дух се ужасава сећајући се тога. Из свега овога види се окупираност и страх античког човека од свега оностраног јер духови опседају, краду, убијају, истребљују, али имају и емоције и од њих се може бранити! Дијалектика оностраног-физичког била је интересантна и савременим лиричарима. Гете кроз лик Мефистофелеса истиче дуализам доброг и злог у човеку. Он ће рећи: „Ја сам дух који увек пориче“ или „*Ich bin der Geist, der stets vernunt*“. Мефистофелес овим стихом атеистички пориче своју метафизичку страну бића и наглашава човекову путену егзистенцију као примарну. Закључак је остао отворен од стране аутора овог зборника.

Ова збирка представља својеврстан историјски и културни времеплов, па тако да мало маштовитији читалац, уколико се вине на крилима маште, може лако да се нађе у лавиринту римских катакомби из претхришћанског доба, да чује рику лавова из римских колосеума, да му кроз прсте процури песак са степеништа пророчишта у Делфи-ма, да прозбори коју реч с пророчицом Питијом или можда да долети до XVI и XVII в. и обуче костим каквог Шекспировог јунака.

С обзиром на то да овај речник спада у популарну лингвистику, у њему ће те наћи анегдоте из живота истакнутих личности, као што су били Цезар, Диоген, Архимед, Исус, Понтије Пилат, новозаветни пророци. Бацивши коцку (*Alea iacta est*), Цезар је донео пресудну одлуку. Упркос забрани Сената, са својим легијама прешао је реку Рубикон, чиме је изазвао грађански рат. Или, послушните, нпр., како громгласно звуче повици римских гладијатора при уласку у арену: *Ave Caesar, morituri te salutant*. И небо би задрхтало од превода ове латинске изреке: Здраво, Цезаре (царе), поздрављају те они који ће умрети.

Уколико се пропнете на прсте, можете завирити у бачву филозофа-циника Диогена, где је спавао покривен једним огртачем и сазнати како је надмудрио чувеног Александра Великог. Ако вас читање књиге донесе до Атине из IV в. пре н. е., можда ћете чути у некој прашњавој улици узвике: „*Nominem quaero!*“ То Диоген усред дана шета грчким полисима носећи упаљену светиљку безнадежно тражећи Човека. Тиме је хтео да каже како су прави људи ретки. Да је Шекспир

био савременик Диогенов, сигурно би се и на њега односила Хамлетова крилатица: „Though this be madness, yet there is method in't“, код нас: Иако је то лудило, ипак има метода у њему. Да ли постоји граница између лудила и генијалности?

У Јеванђељу по Јовану стоји опис Исусовог добротинства када је спасао прељубницу од гомиле која је хтела да је каменује речима: Qui sine peccato est, primum in illam lapidem mittat или у преводу: Ко је (од вас) без греха, нека се први баци каменом на њу. А потом је и њу посаветовао да не греша.

Иван Клајн и Милан Шипка су поред изрека, навели и изразе. Ту су уобичајени изрази учтивости, поздрављања: Bon appetite! фр. Пријатно! Или Bon voyage! фр. Срећан пут! или Hasta la vista! шп. До виђења!

Ту су и научни термини: casus — падеж, homo sapiens, a conto, ad acta, pro saldo, правнички термини: ius Romanum, ius humanus, ius non scriptum (Римско право, људско право, обичајно, тј. неписано право ...).

У медијима, али и у савременом говору, већ су као неадаптиране туђице ушле неке речи из латинског, али из савремених светских језика, као што су: mainstream — преовлађујућа, конвенционална струја, fashion week — недеља моде, high-tech — последња реч технике, rent-a-car — изнајмљивање аутомобила, grand-prix фр. — прва награда, corpus delicti — било какав материјални доказ, per excellence — у правом смислу речи, ex cathedra — дословно: ауторитативно, с меродавног места. Ове углавном у овој улози имају улогу помодног украса и латентног квазиинтелектуализма. Знају професор Шипка и академик Клајн да језици делују офанзивно и дефанзивно, а наш језик има довољно дуг историјски континуитет, довољно је богат и сликовит да може самосвесно и дефанзивно да се односи према туђем језичком корпусу.

Ова књига је од изузетног лингвокултуролошког значаја. Она је драгоцен пре свега због своје намене јер јој је сврха да упозна читаоце са уливом античког наслеђа у српску културу, и не само античког јер су ту изреке из светски популарних језика. Драгодена је јер пажљивим читањем и одабраном применом израза и изрека подиже образовни ниво читалаца којима је стало до властите говорне културе. А такође, може се похвалити и својом лингвистичком природом јер оваквих књига са латинским језичким корпусом, а са ћириличном транскрипцијом и најприближнијом акцентуацијом немамо много у публикацији. То су разлози због којих би књигу *Сћрани изрази и изреке* академика Ивана Клајна и проф. др Милана Шипке свакако требало имати у својој кућној библиотеци.

Данијела Сћанић